

Maja Korać, *U potrazi za domom*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2012.

Pred nama je jedna, po mnogo čemu, izuzetna knjiga o savremenim globalnim migracijama. Reč je o odličnom prevodu sa engleskog (Zorane Todorović) originalne studije Maje Korać, *Remaking Home, Reconstructing Life, Place and Identity in Rome and Amsterdam*, objavljene 2009, u izdanju Berghahn Books, a u okviru edicije „Studies in Forced Migration”, Volume 26. Maja Korać je inače profesorka na Fakultetu za pravne i društvene nauke, Univerziteta Istočnog Londona. Diplomirala je i magistrirala na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, a doktorirala na Jork Univerzitetu u Torontu (sa temom: „Moć roda u tranziciji od državnog socijalizma u etnički nacionalizam, militarizaciju i rat: slučaj država koje su nastale na prostoru nekadašnje Jugoslavije”).

U potrazi za domom je knjiga zasnovana na komparativnom empirijskom istraživanju fenomena izbeglištva u Rimu i Amsterdamu, kroz tzv. *bottom up* pristup, tj. preko glasova izbeglica iz ratom razorene Jugoslavije, koji su pristizali na ove lokacije od 1991-1995, dakle u periodu razbuktalih oružanih sukoba i krvave drame. U tom pogledu, ona predstavlja prvu originalnu etnografsku studiju o migracijama na srpskom jeziku, koja je više nego dobrodošla u našoj akademskoj zajednici i stručnoj javnosti. Budući da je napisana pitko i da se na mnogo načina predstavlja kao izuzetno zanimljiv roman, čiji su glavni junaci izbeglice, ova knjiga je štivo koje se ne ispušta iz ruku i stoga je pristupačna i široj čitalačkoj publici. Istovremeno, ovde se radi o vrlo naučno skrupuloznom delu, metodološki briljantno razrađenom i teorijski pedantno postavljenom i razvijanom u interdisciplinarnom ključu. Autorka vešto kombinuje analizu narativa, posmatranje sa učestvovanjem, ali i izvrsnu strukturalno funkcionalnu analizu, začinjenu sociološkom imaginacijom i temeljno oslonjenu na gusti opis svakodnevice aktera (izbeglica).

Studija je nastala iz potrebe da se prouče društveni procesi koji čine izbeglištvo, otuda ova knjiga dokumentuje, prati i analizira procese izmeštanja pojedinaca iz jedne i smeštanja u drugu (stranu) sredinu i novo društvo. Ovaj proces smeštanja je zapravo proces traženja i kreiranja mesta i njegovog značenja u životu pojedinaca koji preživljavaju izbeglištvo. U tom

smislu, autorka se odlučuje na izuzetno težak i složen poduhvat u društveno-humanističkim disciplinama, da uhvati i promisli društvenu promenu, iz vizure ljudi izbeglih iz ratnog vihora Bosne i Hercegovine, i Hrvatske, kao i onih koji su pobjegli od političkih i opštesocijalnih (ne)prilika Srbije tokom 90tih godina prošlog veka. Kako autorka sama piše „u knjizi istražujem živote izbeglica tako što se fokusiram na različite vidove povezanosti, nove oblike interakcije, i mreže društvenih odnosa putem kojih oni u novom društvu prave *mesto za sebe* (podv M.B), i povezuju se. Rasprava u ovoj knjizi se zasniva na shvatanju da se osećaj za mesto razvija kroz različite oblike društvenih odnosa i vezuje putem interakcije strukture i delanja” (str 7). Zato nije preterano reći da nam ova studija o dinamizmu seobe, nastanjivanja, prilagođavanja, akulturacije, uklapanja u nove strukture i obrasce svakodnevice, putem stalne borbe da se prevaziđu kako mnogobrojni problemi u obezbeđivanju elementarnih uslova za život tako i društvene izolacije i isključenosti iz glavnih socijalnih struktura, pokazuje kako *geografija postaje biografija* ili novokreirana sudbina. Ovi procesi stvaranja mesta kroz osmišljavanje novih značenja se odvijaju u permanentnom dijalogu pojedinca i okoline, koji karakteriše njegovo/njeno proaktivno odnošenje prema sredini, preispitivanje sebe i okoline, pregovaranje i dogovaranje, mirenje suprotnosti i različitosti. Sama autorka ima dodatnu motivaciju i naročiti senzibilitet prema ovoj temi, zbog toga što je i sama, nezadovoljna prilikama u zemlji početkom 1990tih, otišla „u dobrovoljno izgnanstvo”, najpre na studentski boravak na Univerzitet Oksford u V. Britaniji, potom na doktorske studije na Jork Univerzitetu u Torontu, i najzad ponovo se vratila u V. Britaniju, nastanivši se u Londonu, gde i danas živi i radi. Tokom te prolekle dve decenije ona je u stalnom ličnom i profesionalnom kontaktu sa izbeglicama, koje svakodnevno susreće, a kojih ima i među njenim studentima, budući da predaje tematiku prisilnih migracija. Dakle, stalno je okružena ljudima, muškarcima i ženama, samcima i porodicama, koji su svi zbog političkih prilika i društvenih okolnosti, napustili zemlje porekla, te se bore da se „ugnezde” u zemlje prijema. Jasno je i sasvim očigledno da su zemlje prijema i izbeglice sasvim neravnomerni partneri

u procesu društvenih i ličnih interakcija, uzajamnog prilagodavanja i transformacije identiteta. Nažalost i onda kada je realizovano ovo istraživanje, pre trinaest godina, a danas možda još i više, svedoci smo dramatičnog pogoršavanja uslova za prihvata i integraciju izbeglica u Evropi, porasta ksenofobije i otpora prema imigrantima. Imigranti se percipiraju kao: drugačiji, pretnja na tržištima rada, opterećenje socijalnih, zdravstvenih fondova, školskog sistema, i t.s.l, što sve, naravno, koriste političke elite i manipulišu ovim sentimentima i stereotipima. Tako lokalna populacija zemalja prijema, ili sažaljeva ove ljude, ili ih se plaši, ili je odbojna prema njima, a kako autorka s pravom tvrdi, retko ih kad stvarno razume i aktivno prihvata.

Stoga u ovoj studiji Maja Korać napušta utabanu stazu uobičajene akademske rasprave koja se rukovodi statističkim podacima o izbegličkoj populaciji i raspravom o delanju države i njenih mehanizama za tzv. *upravljanje migracijama*. Ovakav pristup, pokazuje autorka, tretira izbeglice kao objekte, kao homogenu, neizdiferenciranu kategoriju *žrtve*, traumatizovane i viktimizovane. Time se onemogućava puni uvid u procese transformacije satkanih od iskustava ljudi obeleženih izbegličtvom. Ta iskustva smeštanja i uspostavljanja novih identiteta, sticana u procesu aktivne interakcije sa okolinom, različita su za žene i za muškarce, za mlađe i starije, za lica sa nižim odnosno višim obrazovanjem i kulturnim kapitalom, za ljude koji potiču iz urbanih odnosno ruralnih sredina. U ovakvom, rafiniranijem, pristupu koji je i humano-geografski i antropološki, izbeglice su aktivni subjekti, re-kreatori svojih života. U tom procesu oni stalno iznova traže balans između prošlosti i budućnosti, kontinuiteta i promene, egzistencijalnih potreba i dugoročnih planova za sebe i svoje bližnje. Ovi procesi najčešće vode ka uspostavljanju mostova između starih i novih mesta, porekla i destinacije, kadkad u vidu dvostrukih lojalnosti, povremeno transnacionalnog identiteta, a najčešće ravnopravne pripadnosti novim i starim mestima/lokalitetima.

U pristupu izbeglicama kao društvenim akterima i agensima društvene promene, *kontekst* zadobija ključni značaj, pomerajući fokus od esencijalističkih predstava (da su izbeglice ovo ili ono) na procesualnost građenja biografija i novih značenja koja se formiraju u specifičnim

okolnostima, na određenom mestu i u vremenu. Kontekstualizacija, kako piše autorka, omogućava „kompleksnije i dinamičnije razumevanje prinudnih migranata kao stvarnih ljudi”. To nam, s jedne strane, omogućava uvid u potencijale humanije i primerenije društvene inkluzije ove kao i drugih marginalnih grupa. S druge strane, ovakav pristup otvara prostore za razvoj drugačijih, delotvornijih politika integracije i pružanja podrške i pomoći ljudima koji su izbegli i njihovim porodicama, na zadovoljstvo i (zemlje) domaćina i imigranta.

Holandija i Italija su izabrane kao dijametralno različiti konteksti, kada je reč o merama integracije, prijema, prihvata i inkluzije imigranata. Holandski sistem prihvata je deo državno kontrolisanog modela socijalne zaštite, dakle institucionalizovan i depersonalizovan. Italijanskom modelu, nasuprot, nedostaje ta strateška orijentacija države i on je više *ad hoc* pristup, ali kako pokazuju narativi ljudi uključenih u ovo istraživanje, on kao takav podstiče individualno snalaženje pojedinaca, kroz intenzivnije i raznovrsnije povezivanje sa sredinom tj. građenje kako vezujućeg tako i premošćujućeg socijalnog kapitala. Paradoksalno, iako je holandski sistem naizgled benevolentniji i izdašniji, kada je reč o zbrinjavanju, rešavanju egzistencijalnih problema, pa i fazonju, političkoj integraciji (sticanje prava na državljanstvo), on je istovremeno isključujući, jer se izbeglice ne osećaju da su deo holandskog društva, ravnopravni sa većinskom populacijom. Oni imaju slabo razvijene kontakte sa lokalnim stanovništvom, a njihova neukorenjenost ide do toga da se čak pribjavaju da bi im već stečeno pravo na holandsko državljanstvo moglo biti ukinuto.

Samo obimno terensko istraživanje sprovedeno je tokom 18 meseci u Rimu (1999-2000) i Amsterdamu (2000-2001). Kao rezultat dobili smo ovu studiju, koja sadrži pet velikih poglavlja. U prvom se postavlja teorijska osnova i rekonceptualizuju se osnovni pojmovi: mesto, dom, transnacionalizam. Pristup akterima/izbeglicama se uspostavlja tako što se u fokus smešta njihovo delanje, a ne njihovo poreklo i nacionalni ili etnički identitet, iako se samo delanje povezuje sa individualnim i grupnim istorijama, kulturnim i političkim kodeksima, ali i planovima za sadašnji i budući život. Drugo poglavlje se bavi kratkom istorijom jugoslovenske krize, od kraja 80tih godina

prošlog veka, kada se stvaraju temelji za formiranje novih, etnički definisanih nacionalnih država, što je dovelo do krvavih ratnih obračuna među narodima, posebno na prostorima Hrvatske i BiH, što je lokalno stanovništvo u velikoj meri prisililo na emigraciju. Ovo poglavlje je izuzetno i po tome što autorka pokazuje kako teče taj proces „donošenja odluka” gde, kako i kada da se pobegne i kako ta odluka nastaje u međusobnoj interakciji sile (prinude) i mogućih rešenja (izbora). U trećem poglavlju se opisuje tranzicija od mesta porekla do Italije odnosno Holandije, sa prikazom pojedinačnih iskustava transformacije od „običnih ljudi”, koji žive svoj život u svojoj zemlji i mestu stanovanja do izbeglica, kao neizdiferencirane mase pasivnih i zavisnih ljudi, koji čekaju na rešenje svog pravnog statusa. Tu autorka pokazuje da glavnu ulogu u strategijama ponovnog stvaranja doma na novoj lokaciji ima potraga za podrškom, koja će imigrantima omogućiti uspostavljanje kontrole nad haosom koji je ovladao njihovom svakodnevicom, doveo ih do ruba egzistencije (iskorenjivanja), prekinuo postojeće mreže solidarnosti i uzburkao osećanja pripadnosti i stabilnosti prethodnih identiteta. Tu se takođe pokazuje da dva različita sistema podrške (holandski, centralizovani i etapni i italijanski, bez formalne strukture) imaju posve različite efekte na prevazilaženje *liminalnosti* lične i porodične situacije izbeglica zbog toga što pružaju drugačije mogućnosti za aktivno delanje i re-kreiranje života. U sledećem, četvrtom poglavlju raspravlja se o komponentama postepene integracije u društva prijema. Autorka ukazuje da su procesi uklapanja veoma složeni i specifični, a kao osnovne metode navodi građenje društvenih mreža koje su istovremeno i etničke (ekskluzivne), kao odnosi saradnje sa svojim sunarodnicima, sapatnicima, ali i mreže premošćivanja ili povezivanja sa većinskim stanovništvom, da bi se uspostavila društveno kulturna promena i počeo graditi novi osećaj pripadnosti (inkluzivne). Gradnja, širenje i održavanje oba tipa društvenog kapitala, u Patnamovskom smislu reči, zadovoljavaju ili mire imanentne potrebe ovih ljudi za kontinuitetom, ali i za menjanjem. Najzad, petim poglavljem knjige završava se krug migracije i zaokružuju fragmenti novouspostavljenih biografija, kroz formiranje transnacionalnih životnih putanja koje se odvijaju i ovde i tamo, tj. čvršćih veza između starog i novog doma, veza koje nadilaze uobičajene diskurse o poreklu,

državljanstvu i članstvu. Izbegli brinu o svojim rođacima koji su ostali kod kuće, u zavičaju, pomažu ih i organizuju staranje, mnogi razmišljaju o pokretanju biznisa i transnacionalnih poslova, a poneki i o trajnom povratku. U zaključku studije, autorka ističe da „dok društvene mreže koje premošćavaju pomažu izbeglicama da se „ugnezde” na određenim lokalitetima i postanu „domaći”, „etničke” mreže imaju tendenciju da se protežu preko lokalnih/državnih granica i da ih smeste u transnacionalnim društvenim prostorima. Dijalektički odnos ovih procesa se neprekidno preispituje putem izbegličkih strategija stvaranja mesta, koje se razvijaju u posebnim kontekstima i određenim vremenskim tačkama. Njihovo smeštanje, zasnovano na ovim strategijama, uvek će dovesti do nekog stepena *pluralizacije* (podv. M. B.) identiteta, solidarnosti i formi članstva” (str 34).

Za našu akademsku zajednicu, posebno studente, bitno je što smo dobili i jednu pravu, postmodernu interdisciplinarnu studiju o migracijama, koja ilustruje ovaj savremeni globalni fenomen *par excellence*. Studija pokazuje na sasvim očigledan način da u današnjem *dobu migracija* (Castles), još teže nego ikada ranije, mogu opstati tipološke podele na prisilne i dobrovoljne, ekonomske i neekonomske (humanitarne), legalne i ilegalne migrante, trajne i privremene, itd, naprotiv, svi tipovi i uzroci/motivi pokretanja, premeštanja, izmeštanja/smeštanja se prepliću, stvarajući nove *modus vivendi*, nova supranacionalna članstva, pripadnosti i društvene odnose (solidarnosti i saradnje) izvan omeđenih prostora i uprkos konstantnoj težnji država i međunarodnih organizacija za kontrolom i suzbijanjem ovih kretanja.

Mirjana Bobić